

Ενάντια στην ιδεολογία της αρμονίας

Νίκος Νικήσιανης, Διδάκτορας Τμ. Βιολογίας ΑΠΘ

Συμπτώσεις και συμπτώματα¹

«Όταν κανείς αντιλαμβάνεται τη φύση σαν μία αναγκαία διασύνδεση και αλληλοσυσχέτιση, τότε όλα τα πράγματα είναι εξίσου σημαντικά - το χαμόδεντρο, το σκουλήκι, το φυτό, ο άνθρωπος, η πέτρα, τίποτα δεν είναι πρώτο ή τελευταίο, αλλά όλα αποτελούν μία αδιάσπαστη ενότητα».

Το απόσπασμα αυτό θα μπορούσε θαυμάσια να προέρχεται από οποιοδήποτε σύγχρονο οικολογικό μανιφέστο, από τα κλασικά κείμενα της Βαθειάς ή της Κοινωνικής Οικολογίας, από τα προγράμματα των Πράσινων Κομμάτων ή από ένα φυλλάδιο περιβαλλοντικής οργάνωσης. Στην πραγματικότητα, περιλαμβάνεται σε ένα άρθρο του 1815, με τον τίτλο *Για την Φροντίδα και την Προστασία των Δασών*. Συγγραφέας του είναι ο Ernst Moritz Arndt, ένας από τους βασικότερους εκπροσώπους του γερμανικού ρομαντικού νατουραλισμού (Staudenmaier 2003, σ.16). Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι αυτός ο τόσο προωθημένος περιβαλλοντισμός ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με έναν ακραίο ξενοφοβικό εθνικισμό· οι εκκλήσεις του Arndt για την ευημερία και την ενότητα της γερμανικής Γης και του γερμανικού Έθνους συνδυάζονταν αρμονικά με πολεμικές ενάντια στην επιμειξία, αξιώσεις για φυλετική καθαρότητα και αφορισμούς ενάντια στους Γάλλους, τους Σλάβους και -φυσικά- τους Εβραίους. Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, οι ιδέες αυτές θα αποτελέσουν τη βάση αναφοράς του ενός της γερμανικής κοινωνίας, το οποίο συγχώνευσε τον εθνοκεντρικό λαϊκισμό με το μυστικισμό της φύσης (αναλυτικά Staudenmaier 2003).

Το ρεύμα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την Οικολογία, γιατί σε αυτό το πλαίσιο θα γαλουχηθεί και ο Ernst Haeckel, ο 'νονός' της επιστήμης της Οικολογίας. Εκτός από βασικός προπαγανδιστής του δαρβινισμού στην ηπειρωτική Ευρώπη, όπως φυσικά αυτός τον αντιλήφθηκε και εφάρμοσε, ο Haeckel υπήρξε επίσης πρωτοπόρος του κοινωνικού δαρβινισμού, αλλά και της πολιτικής οικολογίας: «Ο άνθρωπος δεν είναι πάνω από τη φύση, αλλά μέσα στη φύση», υποστηρίζει. «Ο πολιτισμός και η ζωή των εθνών κυβερνώνται από τους ίδιους νόμους που κυριαρχούν και στην οργανική ζωή», θυμίζει στους σύγχρονούς του, σε μία ρητορική που επίσης δεν απέχει πολύ από τις σύγχρονες οικολογικές φωνές (Haeckel 1903). Την ίδια στιγμή, η νατουραλιστική φιλοσοφία του Ernst Haeckel αποτέλεσε σημαντική πηγή έμπνευσης για τη διαμόρφωση του γερμανικού εθνικισμού αρχικά και του ναζιστικού κινήματος αργότερα.²

Η ανησυχητική αυτή συνάφεια μεταξύ της οικολογίας και των συντηρητικότερων, ως και φασιστικών, πολιτικών ιδεολογιών, δεν περιορίζεται δυστυχώς στις ιδέες του ιδρυτή της. Θα μπορούσαμε ακόμα να αναφερθούμε στο έργο του «Στρατηγού» Jan Christian Smuts, πολιτικό και στρατιωτικό ηγέτη του ρατσιστικού καθεστώτος της Νότιας Αφρικής -του γνωστού Apartheid- αλλά και σημαντικό εκπρόσωπο της οργανισμικής ολιστικής

---

¹ Μεγάλο μέρος αυτού του κειμένου βασίζεται σε πρόσφατη διδακτορική διατριβή που εκπονήθηκε με επιβλέποντα τον Γιώργο Στάμου (Νικήσιανης 2012, διαθέσιμη στη σελίδα <http://battlewithinbattle.wordpress.com>). Χάριν λοιπόν συντομίας και ευκολίας της ανάγνωσης, ένα μέρος των αναφορών και της τεκμηρίωσης των θέσεων που υποστηρίζονται με πρωτότυπες πηγές από την ιστορία της Οικολογίας, παραλείπεται εδώ και ο αναγνώστης που επιθυμεί περισσότερες πληροφορίες παραπέμπεται στα αντίστοιχα κεφάλαια της διατριβής.

² Ο ίδιος ο Haeckel προς το τέλος της ζωής του θα προσχωρήσει στην «Κοινότητα της Θούλης», μία μυστική οργάνωση της άκρας δεξιάς, η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση του ναζιστικού κινήματος. Η ολιστική οικολογική του θεωρία θα ενσωματωθεί αργότερα στην επίσημη ιδεολογία του ναζιστικού καθεστώτος, το οποίο ως την πτώση του θα συνεχίσει να τιμά τον Haeckel καθώς και τους άλλους προπάτορες της γερμανικής Οικολογίας και της ρομαντικής φιλοσοφίας (Staudenmaier 2003).

οικολογίας, η οποία επηρέασε καθοριστικά όλη την πορεία της σύγχρονης οικολογίας (αναλυτικά Lefkaditou 2012). Ή, επίσης, στη σχέση του πρώιμου αμερικάνικου φιλοπεριβαλλοντισμού με τον αντίστοιχο εθνικισμό (ενδεικτικά Μποτετζάγιας 2010), ακόμα και στο συνήθη θαυμασμό της ‘μοναδικότητας’ της ελληνικής φύσης, η οποία συχνά συνδέεται με τις υπόλοιπες ‘ιδιαιτερότητες’ της ‘ελληνικής φυλής’. Γενικότερα, κάποιες κομβικές τάσεις ανάμεσα στα οικολογικά ρεύματα, όπως η ρομαντική νοσταλγία για τη χαμένη αρμονία με τη φύση, ο βιοκεντρικός αντιανθρωπισμός, η καταδίκη του δυτικού ορθολογισμού, η αναγκαιότητα για κεντρικό, αυταρχικό έλεγχο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων ή αντίστροφα ο στενός και δογματικός κοινοτισμός, εύκολα σχετίζονται με συντηρητικές και αντιδραστικές κοινωνικές ιδέες.

Ακόμα περισσότερο, βασικές έννοιες, θεωρίες και επιχειρήματα της οικολογίας, όπως οι έννοιες των *φυσικών ορίων*, της *φέρουσας ικανότητας*, του *υπερπληθισμού*, της *αειφορίας*, της *φυσικής ισορροπίας*, της *βιοποικιλότητας* και της ενδογενούς αξίας της, της *διατήρησης* κοκ, φαίνεται ότι εύκολα υιοθετούνται από την κυρίαρχη πολιτική και οικονομική τάξη. Ας δούμε ένα ενδεικτικό παράδειγμα: το 1972 δημοσιεύεται μία έκθεση-ορόσημο για την ανάπτυξη της οικολογικής ιδεολογίας, με το χαρακτηριστικό τίτλο *Όρια στην Ανάπτυξη*. Το κείμενο αυτό ανακεφαλαιώνει την επιχειρηματολογία που έχουν αναπτύξει επιστήμονες οικολόγοι από τη δεκαετία ήδη του 1950, απέναντι στην αλόγιστη κατανάλωση των φυσικών πόρων, την καταστροφή των οικοσυστημάτων, τη ρύπανση και -κυρίως- τον ανθρώπινο υπερπληθισμό. Η έκθεση μάλιστα προσπαθεί να αποδείξει μαθηματικά ότι αν η ανθρωπότητα συνεχίσει με τους τότε ρυθμούς πληθυσμιακής και οικονομικής μεγέθυνσης, οι παραγωγικοί πόροι θα έχουν καταρρεύσει μέχρι το 2025, οδηγώντας σε οικονομική καταστροφή και απότομη μείωση του πληθυσμού. Αν θέλουμε να αποφύγουμε λοιπόν μία τέτοια τραγωδία και να οδηγηθούμε σταδιακά σε μία ισορροπημένη και ειρηνική κοινωνία, καταλήγει, η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να σεβαστεί τα όρια που θέτει το φυσικό περιβάλλον και να περιοριστεί ανάλογα, ή ακόμα και να αναστραφεί. Ο λόγος αυτός δεν προέρχεται από κάποια οικολογική, αριστερή ή ριζοσπαστική ομάδα, αλλά από τη *Λέσχη της Ρώμης*, ένα ισχυρό, παγκόσμιο think tank, αποτελούμενο από κυβερνητικούς αξιωματούχους, γραφειοκράτες, επιχειρηματίες, επιστήμονες και οικονομολόγους, που έχει ως σκοπό την ιδεολογική και πολιτική προετοιμασία της κυρίαρχης τάξης απέναντι στις ‘νέες προκλήσεις’ (βλ. <http://www.clubofrome.org>).

Τι παράδοξο συμβαίνει λοιπόν και στο πεδίο της οικολογίας *όλοι*, πλούσιοι-φτωχοί, δεξιό-αριστεροί, φιλελεύθεροι, κομμουνιστές και οικολόγοι, ακόμα και φασίστες, μιλάμε με τις ίδιες περίπου λέξεις; Γιατί, ακόμα κι αν δεν πιστεύουμε τα ίδια πράγματα για τις αιτίες ή για τον τρόπο υπέρβασης της οικολογικής κρίσης, φαίνεται να μοιραζόμαστε μία σειρά από κοινές αξίες, όπως αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω: η *ποικιλότητα*, η *σταθερότητα*, η *ισορροπία*, ο σεβασμός των *φυσικών ορίων* ή των *φυσικών νόμων*, με μία λέξη η αναγκαία *αρμονία της φύσης*; Οι έννοιες αυτές αποτυπώνουν πράγματι αντικειμενικές ιδιότητες, νόμους ή εγγενείς αξίες της ίδιας της φύσης, όπως ισχυρίζεται ο κυρίαρχος περιβαλλοντισμός, ή πρόκειται για υποκειμενικές, κοινωνικές ιδέες, τις οποίες η οικολογία μάλλον προβάλλει, παρά ανακαλύπτει στη φύση; Και -το βασικότερο- ποιο ρόλο παίζουν οι ιδέες αυτές μέσα στον ιδεολογικό ανταγωνισμό, στην ιδεολογική ταξική πάλη; Το γεγονός ότι τις επικαλούνται τόσο οι κυριαρχούμενοι όσο και οι κυρίαρχοι οφείλεται στη συνηθισμένη υποκρισία των κυρίαρχων τάξεων, που προσπαθούν να κρύψουν τις ευθύνες τους για την οικολογική καταστροφή πίσω από ωραία λόγια και διακηρύξεις, ή υπάρχει μία πιο ουσιαστική σχέση ανάμεσα σε αυτό που σχηματικά θα αποκαλούμε ‘*οικολογία της αρμονίας*’ και στην κυρίαρχη αστική ιδεολογία;

Αυτά είναι περίπου τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν σε αυτό το κείμενο. Η σημασία τους είναι, πιστεύουμε, φανερή: αν οι υποψίες αυτές ισχύουν έστω και λίγο, αυτό σημαίνει ότι η κυρίαρχη ιδεολογία τείνει να εγκλωβίζει και να εκμεταλλεύεται τόσο την επιστήμη της οικολογίας, όσο και την οικολογία ως πολιτική και κινηματική πρακτική. Σε αυτή την περίπτωση, η ανάπτυξη της οικολογίας ως επιστήμης και -ακόμα περισσότερο-

του οικολογικού κινήματος, η πάλη δηλαδή σε τελευταία ανάλυση ενάντια τόσο στην κυρίαρχη ιδεολογία όσο και στα κυρίαρχα κεφαλαιοκρατικά πρότυπα ανάπτυξης, περνά αναγκαστικά πέρα από το στενό ορίζοντα της ‘οικολογίας της αρμονίας’.

Η ‘Οικονομία της Φύσης’

Για να παρακολουθήσουμε την πορεία συγκρότησης αυτής της ‘Οικολογίας της Αρμονίας’, θα πρέπει να ξεκινήσουμε -τουλάχιστον- από την εποχή της προδαρβινικής ακόμα Φυσικής Ιστορίας. Η Φυσική Ιστορία από το 17^ο ως τον πρώιμο 19^ο αιώνα, με κορυφαίο εκφραστή το Λιναίο, υπήρξε πρώτα από όλα μία προσπάθεια για μία συστηματική καταγραφή όλων των φυσικών φαινομένων, από τα ορυκτά και το κλίμα, ως τα ζώα και τα φυτά. Μέσα από αυτή την καταγραφή, τα αντικείμενα αυτά, θεωρούμενα πάντα ως πάγια προϊόντα μίας Θεϊκής Δημιουργίας, υπάγονταν σε μία αυστηρή τάξη και ιεραρχία, η οποία και αποτύπωνε τη -θεϊκά ορισμένη- αρμονία του Κόσμου (Worster 1985, Deléage 1992).

Κεντρική έννοια αυτής της κοσμοθεωρίας ήταν η ‘Οικονομία της Φύσης’· από τη φράση αυτή άλλωστε θα σχηματίσει αργότερα ο Haeckel τον νεολογισμό *οικο-λογία*. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε είδος έχει μία σταθερή θέση στον *καταμερισμό* των διαφόρων λειτουργιών ή εργασιών της φύσης, υπηρετώντας από τη θέση αυτή τα υπόλοιπα είδη και τελικά την οικονομία όλης της Πλάσης. Το ‘κοινό συμφέρον’ διαπερνά συνεπώς όλη τη φύση, πέρα από τους όποιους φαινομενικούς ανταγωνισμούς. Το στατικό αυτό πορτρέτο επιτρέπει μόνο ένα είδος αλλαγής: ένα κυκλικό πρότυπο που επιστρέφει πάντα στο σημείο της αφετηρίας. «Σε αυτό τον περιστρεφόμενο τροχό της ύπαρξης», σχολιάζει ο Worster (1985, σ.34), «όλα εξελίσσονται αλλά τίποτα δεν αλλάζει, καθώς οι μέθοδοι της ανανέωσης και της συντήρησης που επινόησε ο Θεός εξασφαλίζουν ‘τη διαιώνιση των καθιερωμένων μορφών της φύσης σε μία συνεχόμενη σειρά’». Η ιδεολογία αυτή απεικονίζεται χαρακτηριστικά και στη *Μεγάλη Αλυσίδα της Ύπαρξης*, ένα θεολογικό σχήμα που εντάσσει στην ιεραρχία του όλα τα όντα, από το Θεό και τους αγγέλους του ως τον άψυχο και άβιο κόσμο. Η ιδεολογική αυτή ‘αλυσίδα’ καθηλώνει όλο τον Κόσμο, μαζί με τον ‘άνθρωπο’ και τα έργα του, σε μία στατική εικόνα, η οποία υπηρετεί την κυρίαρχη -και σε μεγάλο βαθμό θρησκευτική- ιδεολογία της εποχής (Μποτετζάγιας 2010).

Θα πρέπει βέβαια να σημειώσουμε ότι η καταγωγή των ιδεολογικών αυτών αντιλήψεων ούτε περιορίζεται, ούτε μπορεί να χρεωθεί στο χώρο της προδαρβινικής Φυσικής Ιστορίας. Η μεταφυσική αντίληψη μίας σταθερής, αυτορρυθμιζόμενης, αρμονικής, ισορροπημένης και ιεραρχημένης φυσικής ενότητας αποτελεί μία πανάρχαια ιδέα, πίσω από την οποία κρύβονταν πάντα αντίστοιχες ιδέες για την -επιθυμητή- ενότητα της κοινωνίας (Marshall 2002). Η ιδεολογία αυτή θα κλονιστεί σταδιακά από τον 14^ο αιώνα, όταν νέες κοινωνικές αντιθέσεις και μαζί τους νέες φιλοσοφικές και ιδεολογικές αντιλήψεις, αρχίζουν να αμφισβητούν την αρχαία ενότητα της φύσης και της κοινωνίας, αναδεικνύοντας στη θέση της την αναγκαιότητα του ελεύθερου, ατομικού ανταγωνισμού (Άκο 1991).

Τους επόμενους αιώνες λοιπόν, στον αντίποδα αυτής της αρμονικής ή *αρκαδικής* φύσης, αναπτύσσεται αντίστοιχα η αναπαράσταση μίας φύσης βίαιης και ανταγωνιστικής, όπου κάθε οργανισμός μάχεται ενάντια στους άλλους για να κρατηθεί στη ζωή. Τα άτομα -ή ισοδύναμα τα διάφορα είδη- εμφανίζονται εδώ να επιδιώκουν το μέγιστο *ατομικό* συμφέρον, ανταγωνιζόμενα γύρω από τους περιορισμένους φυσικούς πόρους. Μέσα από αυτό τον ανταγωνισμό ωστόσο, κάθε πληθυσμός αναγκάζεται να περιοριστεί πάλι σε μία συγκεκριμένη θέση στο φυσικό καταμερισμό εργασίας και κατ’ επέκταση σε μια σταθερή σχετική αφθονία. Το ‘αόρατο χέρι’ του ανταγωνισμού, το φυσικό ανάλογο δηλαδή της ‘αόρατης χείρας’ της αγοράς που πρότεινε ο Adam Smith, αντικαθιστά εδώ το Χέρι του Θεού, λειτουργώντας ως ένας *μηχανισμός αυτορρύθμισης* και διασφαλίζοντας τελικά τη συνολική σταθερότητα και αρμονία της φύσης. Τόσο λοιπόν για τη Φυσική Ιστορία όσο και για την αστική Πολιτική Οικονομία της εποχής, η *επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος οδηγεί στη συνολική σταθερότητα και ευημερία, υπηρετώντας τελικά το κοινό συμφέρον*

όλων των μελών, πάνω από τις όποιες αντιθέσεις. Το κεντρικό αυτό φιλελεύθερο δόγμα προβάλλεται από την κοινωνία στη φύση, για να επιστρέψει στη συνέχεια ως επιστημονικοφανές, αντικειμενικοποιημένο φυσικό πρότυπο, επικυρώνοντας το φυσικό και αναγκαίο ρόλο του ατομικού -δηλαδή του αστικού- συμφέροντος, του ανταγωνισμού και της αγοράς.³

Η κινητικότητα αυτή θα προκαλέσει με τη σειρά της βίαιες φιλοσοφικές αντιδράσεις, οι οποίες θα κλιμακωθούν μέσα από το κίνημα του Ρομαντισμού και της γερμανικής Φυσικής Φιλοσοφίας (Harvey 1996). Στο πλαίσιο αυτό, η βιομηχανοποίηση της παραγωγής, η καταστροφή των αρχέγονων κοινοτήτων και ο εξαστισμός, αποτελούσαν καταστροφικές διαταραχές της φυσικής αρμονίας και τελικά του ανθρώπινου πνεύματος, τις οποίες μόνο η αποκατάσταση μίας αρμονικής σχέσης με τη φύση μπορούσε να αναστρέψει.⁴ Οι αναπαραστάσεις του Ρομαντισμού έχουν συνδεθεί με τις προκαπιταλιστικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, για να αντιπαρατεθούν από τη σκοπιά αυτή με τις αναπαραστάσεις της ανερχόμενης αστικής κοινωνίας (Worster 1985). Αποτελούσαν έτσι μάλλον ενεργά κοινωνικά αιτήματα που εξέφραζαν αντίστοιχα ταξικά συμφέροντα, παρά «μνήμες» μίας χαμένης αρμονίας. Καθώς όμως, υποστηρίζουμε, η κυρίαρχη ιδεολογία της αστικής κοινωνίας ενοποιούταν βαθμιαία πάνω από αυτές τις αντιθέσεις, γύρω πάντα από κάποιες κομβικές ιδεολογικές θέσεις των νέων κυρίαρχων τάξεων, οι θέσεις του ρομαντισμού μάλλον θα συμβιβαστούν και θα ενσωματωθούν στο αντιφατικό αλλά σχετικά ενιαίο σύνολο της νέας κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας. Οι συγκεκριμένες μορφές αυτού του συμβιβασμού, ανάμεσα -σχηματικά- στην αρκαδική αρμονία και τον ατομιστικό ανταγωνισμό, αναδιαμορφώνονται συνεχώς μέσα από την ιδεολογική πάλη, η οποία διαπερνά έκτοτε και το πάντα συναφές πεδίο της Οικολογίας.

Τα όρια του Malthus

Από τις αρχές του 18ου αιώνα λοιπόν, μία σειρά από έντονα φορτισμένες ιδεολογικά έννοιες όπως η *οικονομία*, ο *καταμερισμός*, ο *ανταγωνισμός* ή η *εξέλιξη* πηγαινοέρχονται ανάμεσα στη Φυσική Ιστορία και στην αστική Πολιτική Οικονομία, με τη μεσολάβηση πολλές φορές της φιλοσοφίας ή της Φυσικής Θεολογίας (Foster 2000). Οι μεταφορές αυτές υπήρξαν ένας κρίσιμος παράγοντας για τη διαμόρφωση της οικολογικής ιδεολογίας. Θα σταθούμε έτσι στην πιο χαρακτηριστική, τον πληθυσμιακό νόμο του αστού φιλόσοφου και οικονομολόγου Robert Thomas Malthus, καθώς οι ιδέες του συνεχίζουν να επηρεάζουν βαθιά μέχρι σήμερα το πεδίο της σύγχρονης Οικολογίας.

Η βασική θεωρία του Malthus είναι λίγο-πολύ γνωστή: παραγνωρίζοντας όλες τις κοινωνικές σχέσεις που καθορίζουν το μέγεθος ενός πληθυσμού, ο Malthus θεωρεί ως μόνη αιτία της τάσης του για αύξηση την 'ανάγκη' των ατόμων να αναπαράγονται. Συμπεραίνει έτσι αυτόματα ότι κάθε πληθυσμός τείνει να αυξάνεται με εκθετικό ρυθμό, οδηγώντας σε εξάντληση τα αναγκαία μέσα για την ύπαρξή του. Η εξάντληση των πόρων λειτουργεί εκ των υστέρων ως ένα μηχανισμός ελέγχου του πληθυσμού, μέσα από κάποια αναπόφευκτα ιστορικά γεγονότα (λιμοί, ασθένειες, πόλεμοι κοκ). Συνεπώς, για το Malthus, υπερπληθυσμός στην πράξη δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ, καθώς οι πληθυσμοί περιορίζονται στα φυσικά τους όρια χάρη ακριβώς σε αυτούς τους αναγκαίους μηχανισμούς «βίας και φτώχειας», όπως ο ίδιος τους αποκαλεί. Με αυτό τον τρόπο, ο

³ Ρητές παραλλαγές αυτού του δόγματος θα συναντήσουμε μάλιστα πολλές φορές στην κατοπινή ιστορία της Οικολογίας (ενδεικτικά αναφέρουμε τους Forbes 1887, Emerson 1954, Hutchinson 1959, αλλά και σύγχρονους οικολόγους όπως ο Tilman· αναλυτικά Νικήσιανης 2012).

⁴ Οι φιλοσοφικές αυτές αντιλήψεις λειτούργησαν κι ως πλαίσιο ενοποίησης της 'αρκαδικής' ιδεολογίας της αρμονίας που κυριαρχούσε στην προδαρβινική Φυσική Ιστορία, η οποία με τη σειρά της προσέφερε στο Ρομαντισμό τις αναγκαίες φυσικές αποδείξεις (Worster 1985). Στο πλαίσιο αυτής της συνάντησης μπορούμε να εντάξουμε το έργο του Humboldt, μαθητή και συνεργάτη του Goethe, του Αμερικάνου διανοητή David Thoreau, του Γάλλου βιταλιστή φιλόσοφου Henri Bergson ή του Άγγλου ποιητή William Wordsworth (Μποτετζάγιας 2010), ακόμα και την προαναφερθείσα γερμανική παράδοση του νατουραλιστικού φασισμού.

Malthus επιδιώκει να δικαιολογήσει όχι μόνο γιατί δεν μπορούμε, αλλά ακόμα περισσότερο γιατί δεν πρέπει να επιδιώκουμε τον περιορισμό της φτώχειας, μέσα από κοινωνικές παροχές ή αυξήσεις των μισθών, καθώς σε αυτή την περίπτωση το πρόβλημα του υπερπληθυσμού απλά θα αναπαραγόταν διευρυμένο.

Ο αποσταγμένος αυτός ταξικός απολογητισμός αποτελεί το ρητό στόχο των μαλθουσιανών επιχειρημάτων. Το έργο του Malthus ξεκίνησε ως ένα καθαρό πολιτικό διάβημα ενάντια στον ουτοπικό σοσιαλισμό της εποχής του και γενικότερα τις προσδοκίες που γέννησε η Γαλλική Επανάσταση στις τάξεις των εργαζομένων. Ο ρητός σκοπός του ήταν να αποδείξει ότι η φτώχεια είναι το αποτέλεσμα φυσικών νόμων «απολύτως ανεξάρτητων από κάθε ανθρώπινη ρύθμιση», όπως αναφέρει ο ίδιος, καθώς καμία διαφορετική διανομή δεν μπορεί να λύσει την αναγκαία αναντιστοιχία μεταξύ μέσων και αναγκών. Όπως χαρακτηριστικά συνοψίζει ο ίδιος, «το βασικό επιχείρημα αυτού του *Δοκίμιου* είναι μόνο να αποδείξει την αναγκαιότητα μίας τάξης ιδιοκτητών και μίας τάξης εργατών».⁵

Η θεωρία του Malthus ωστόσο θεωρήθηκε, ακόμα και από το Δαρβίνο (1997), άμεσα εφαρμοζόμενη όχι μόνο στη τάξη των εργατών, αλλά και στον πληθυσμό των υπόλοιπων ζώων. Άλλωστε, το έργο του Malthus εμπνέεται ρητά από τη σχολή της Φυσικής Θεολογίας του Palley. Ακολουθώντας αυτή τη γραμμή, ο Malthus υποστήριξε ότι είναι η θείκη θέληση, μέσω των αιώνιων και αντικειμενικών φυσικών νόμων, αυτή που επιβάλλει τον περιορισμό των πληθυσμών και νομιμοποιεί τελικά τις κυρίαρχες φυσικές και κοινωνικές σχέσεις.⁶ Πέρα όμως από τον ιδεολογικό και απολογητικό αυτό χαρακτήρα -ή ακριβέστερα εξαιτίας του- η πληθυσμιακή θεωρία του Malthus εύκολα αποδεικνύεται αντιφατική και τελικά λανθασμένη.

Πολύ συνοπτικά (αναλυτικότερα βλ. Harvey 1974, 1996 & Foster 2000), ο Malthus δεν βασίζει την επιχειρηματολογία σε κάποια απόλυτα όρια στην ικανότητα της γης να παράγει τροφή (όρια τα οποία θα ήταν άλλωστε τόσο μελλοντικά και υποθετικά που δεν θα του παρείχαν κανένα πρακτικό επιχείρημα στην ιδεολογική πάλη του παρόντος), αλλά στην περιορισμένη παραγωγική ικανότητα της ανθρώπινης κοινωνίας. Τα όρια του, με άλλα λόγια, είναι από την αρχή μάλλον κοινωνικά, παρά φυσικά.⁷ Ο Malthus λοιπόν δέχεται ότι η διαθέσιμη τροφή μπορεί να αυξάνει, αλλά υποστηρίζει παραδόξως ότι η αύξηση αυτή ακολουθεί υποχρεωτικά έναν αριθμητικό ρυθμό, σε αντίθεση με την εκθετική αύξηση του πληθυσμού. Έτσι, ο πυρήνας της μαλθουσιανής επιχειρηματολογίας είναι η υποτιθέμενη απόκλιση μεταξύ του εκθετικού ρυθμού αύξησης ενός πληθυσμού και του αριθμητικού ρυθμού αύξησης των διαθέσιμων πόρων, απόκλιση που δεν αποδεικνύεται ούτε θεωρητικά, ούτε εμπειρικά. Όταν μάλιστα τα δεδομένα από τις αποικίες του Νέου Κόσμου υπέδειξαν ότι ο ρυθμός αύξησης των πόρων μπορεί κάλλιστα να είναι επίσης εκθετικός, ο

---

⁵ Η πολιτική αυτή στράτευση θα γίνει ακόμα πιο σαφής με τη 2η έκδοση του *Δοκίμιου*, η οποία στοχεύει ανοιχτά στην καταγγελία της εργατικής προστατευτικής νομοθεσίας της Μ. Βρετανίας, των γνωστών Poor Laws. Πράγματι, το 1834, τη χρονιά δηλαδή που πέθανε ο Malthus, πέρασε ο New Poor Law, που αποτελούσε έμπρακτο θρίαμβο του μαλθουσιανισμού. Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι η εργατική τάξη της Αγγλίας έβλεπε από τότε το μαλθουσιανισμό ως τον κύριο ιδεολογικό εχθρό της (Foster 2000). Ο Foster (2000) υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι η ανάγκη αντιπαράθεσης με το μαλθουσιανισμό αποτέλεσε ένα από τα βασικά κίνητρα της στροφής του Μαρξ στην Πολιτική Οικονομία, ο οποίος, μαζί με τον Ένγκελς, δεν σταμάτησαν ποτέ να καταγγέλλουν με δριμύτητα τον ταξικό αυτό απολογητισμό.

⁶ Αναφέρει για παράδειγμα, σε ένα ενδεικτικό απόσπασμα, ότι ο φτωχός νοικοκύρης που επέλεξε να παντρευτεί χωρίς να διαθέτει τα μέσα για να υποστηρίξει μία οικογένεια, «θα πρέπει να διδαχθεί ότι οι νόμοι της φύσης, οι οποίοι είναι νόμοι του Θεού, έχουν καταδικάσει αυτόν και την οικογένειά του σε πείνα μέχρι θανάτου για ανυπακοή απέναντι στις επαναλαμβανόμενες προειδοποιήσεις τους: ότι δεν έχει καμία διεκδίκηση ή δικαίωμα πάνω στην κοινωνία για το παραμικρότερο μερίδιο τροφής, πέρα από αυτό που η εργασία του μπορεί δίκαια να του αποδώσει» (αναφέρεται σε Foster 2000, σ.88).

⁷ Άλλωστε δεν ισχύουν παρά μόνο για τους φτωχούς, αφού, σύμφωνα πάντα με τον Malthus, οι τάξεις των πλούσιων οφείλουν αντίστοιχα να υπερκαταναλώνουν, για να εξασφαλίσουν έτσι την απορρόφηση του πλεονάσματος της παραγωγής και άρα την οικονομική πραγμάτωση της αποσπασθείσας υπερεργασίας.

Malthus αναγκάστηκε να καταφύγει τελικά στην επίκληση κάποιων υποθετικών και άγνωστων απόλυτων φυσικών ορίων.

Αν μεταφέρουμε τις ιδέες αυτές στο πεδίο της Οικολογίας και των φυσικών πληθυσμών, καθίστανται ακόμα πιο επισφαλείς, αφού οι «πόροι» κάθε πληθυσμού αποτελούνται κατά κανόνα από άλλους πληθυσμούς και η επίκληση μίας αναγκαίας *a priori* διαφοράς στο ρυθμό μεταβολής των διαφορετικών αυτών πληθυσμών προφανώς και δεν μπορεί να τεκμηριωθεί. Όπως πολύ σωστά καταλήγει ο Foster (2000), η μαλθουσιανή αντίληψη περί αριθμητικής αύξησης βασίζεται στην πραγματικότητα μόνο στην κυρίαρχη προδαρβινική αντίληψη περί της αναπόφευκτης σταθερότητας του κόσμου, των ειδών και των πληθυσμών του. Μία αντίληψη που, όπως βλέπουμε, αποδεικνύεται συνεχώς στενά συνδεδεμένη με την κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής του Malthus και σε μεγάλο βαθμό και της δικής μας.

Ρήξη και παλινόρθωση

Γενικότερα, υποστηρίζουμε ότι μέσα από μία σειρά μεταφορών όπως οι παραπάνω, η προδαρβινική Φυσική Ιστορία και η αστική Πολιτική Οικονομία αναπτύσσουν ένα κοινό ιδεολογικό υπόβαθρο. Σε αυτό το πλαίσιο, η 'Φύση' γίνεται αντιληπτή ως ένα αντικειμενικό, εξωτερικό και τελικά αναλλοίωτο υλικό υπόβαθρο της ανθρώπινης δραστηριότητας, ακόμα κι αν -στη μαλθουσιανή παραλλαγή- χρειάζεται να επιβάλλει αξεπέραστα φυσικά όρια στην κοινωνική παραγωγή, ώστε ακριβώς να παραμένει σταθερή και αναλλοίωτη. Απέναντι σε αυτή την αιώνια, ανιστορική 'Φύση'-Αντικείμενο, ορθώνεται ένας εξίσου αιώνιος και ανιστορικός 'Άνθρωπος'-Υποκείμενο, ο οποίος έχει πάντα κάποιες ήδη προδιαγραφμένες ανάγκες και αναζητά στη 'Φύση', μέσα από την εργασία του, τα μέσα για την ικανοποίησή τους.

Η αντίληψη αυτή, ρητά διατυπωμένη στα κείμενα της αστικής Πολιτικής Οικονομίας και φιλοσοφίας,⁸ θα επηρεάσει επίσης και τη μελέτη του βιολογικού κόσμου· κάθε είδος, θεωρούμενο πάντα ως μία σταθερή οντότητα, τοποθετείται απέναντι σε ένα εξωτερικό, προδιαμορφωμένο και πεπερασμένο περιβάλλον (Lewontin 2000). Ωστόσο, στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, η ιδεολογία αυτή θα δεχθεί ένα ισχυρό πλήγμα από τη δαρβινική θεωρία της εξέλιξης. Ο Δαρβίνος (1997), παρά μία αναπόφευκτη αμφισημία, προτείνει μάλλον μία φύση που βρίσκεται σε διαρκή κίνηση, όπου όλα τα μεγέθη και όλες οι μορφές ανατρέπονται διαρκώς, στο πλαίσιο μίας συνεχούς πάλης για την ύπαρξη. Για το Δαρβίνο τελικά, η ζωή υπάρχει και εξελίσσεται χωρίς να εξαρτάται από κανένα άλλον εξωτερικό σκοπό ή αρχή.⁹ Είναι φανερό ότι οι αντιλήψεις αυτές έρχονται σε ρήξη με τις κυρίαρχες ιδέες της εποχής, γεγονός που αναγκάζει το Δαρβίνο να παραμένει για χρόνια εξαιρετικά διστακτικός όσο αφορά τη δημοσίευσή τους (Foster 2000).¹⁰

Στον παραδοσιακό χώρο της Φυσικής Ιστορίας, η δαρβινική τομή θα φέρει μία ολόκληρη θεωρητική επανάσταση, αλλά εγκαθιδρύοντας ουσιαστικά στη θέση του παγιωμένου είδους ένα νέο θεωρητικό αντικείμενο, δηλαδή την εξέλιξη ως προϊόν της πάλης για την ύπαρξη, μέσα από ένα διαρθρωμένο πλέγμα αλληλεξαρτώμενων και διαρκώς ανατρεπόμενων σχέσεων ή «μαχών» (Δαρβίνος 1997). Το πλέγμα αυτό αποτέλεσε και το

---

⁸ Ο Μαρξ στο ώριμο έργο του έχει κριτικάρει πολλές φορές αυτή την αναπαράσταση, μέσα από την αποδόμηση των «Ροβινσονιάδων» της αστικής Πολιτικής Οικονομίας (Μαρξ 1996), την κριτική του στον Μάλθους (Μαρξ 1989), ή τις σημειώσεις του ενάντια στις αντίστοιχες θεωρίες ενός οικονομολόγου ονόματι Wagner, σε ένα από τα τελευταία του γραπτά (Marx 1996).

⁹ Περισσότερα για τον καινοτόμο και ριζοσπαστικό χαρακτήρα της δαρβινικής τομής βλ. Lecourt (1992), Deléage (1992), Foster (2000), Morfino (2008): αναλυτικότερα Νικήσιανης (2012).

¹⁰ Η διαδικασία σταδιακής ενσωμάτωσης των δαρβινικών ιδεών από την κυρίαρχη ιδεολογία θα ξεκινήσει πολύ καιρό αργότερα, μέσα κυρίως από την προβολή και μεταφορά των δαρβινικών εννοιών στο πεδίο της κοινωνικής ιστορίας και την κατασκευή των διάφορων ιδεολογημάτων του κοινωνικού δαρβινισμού (Foster 2000).

ειδικό αντικείμενο της Οικολογίας, όπως την όρισε πρώτος ο Γερμανός δαρβινιστής φυσιοδίφης Ernst Haeckel. Μπορούμε να υποστηρίξουμε λοιπόν, λίγο σχηματικά, ότι η νέα αυτή επιστήμη βρισκόταν εξαρχής μπροστά σε δύο δρόμους: από τη μία, το δαρβινικό δρόμο των σχέσεων-μαχών, των διαρκών ανατροπών, της ενδεχομενικότητας, της αστάθμητης και αυτόνομης εξέλιξης σε όλα τα επίπεδα· από την άλλη, το δρόμο των ελέγχων, των ορίων, της σταθερότητας, της τάξης και της αρμονίας. Αν θεωρήσουμε ότι η πρώτη οπτική αντιστοιχεί σε μία ιστορική διάσταση της ζωής, η δεύτερη αντιστοιχεί σε μία στιγμή ισορροπίας, την οποία άλλωστε αποδέχθηκε και ο ίδιος ο Δαρβίνος, μόνο όμως ως μία περιστασιακή μορφή εμφάνισης του συσχετισμού των αντιτιθέμενων δυνάμεων, που οδηγούν τελικά σε συνεχείς ανατροπές. Όσο απλοϊκό και αν φαίνεται το διττό αυτό σχήμα, το συναντάμε σχεδόν αυτούσιο σε σημαντικά άρθρα της Οικολογίας, γραμμένα μάλιστα και από τις δύο πλευρές.¹¹

Υποστηρίζουμε ότι, παρά τη δαρβινική τομή, η πρώιμη Οικολογία, με πρώτον από όλους τον ίδιο τον ιδρυτή της, φαίνεται πως έμεινε εν πολλοίς πιστή στον παλιό, γνωστό δρόμο της σταθερότητας, της τάξης και της αρμονίας. Έτσι, οι πρωτοπόροι του νέου αυτού πεδίου, όπως ο Γερμανός ζωολόγος Karl Möbius, ο Αμερικάνος οικολόγος Stephen Alfred Forbes, αλλά κι ολόκληρη η σχολή του οργανικισμού, με πρωτεργάτη τον επίσης Αμερικάνο βοτανικό Frederic Clements, όρισαν τη *βιολογική κοινότητα* (τη βασική δηλαδή έννοια στην οικολογία της εποχής) ως μία φυσική και διακριτή ενότητα, που έχει ως στόχο της τη διατήρηση της εσωτερικής της ισορροπίας ή *ομοιοστασίας*.

Θα αναφερθούμε μόνο στο χαρακτηριστικό παράδειγμα του Stephen Forbes. «Κανένα φαινόμενο της ζωής», αναφέρει ο ίδιος σε ένα από τα κλασικά του άρθρα (Forbes 1887), «δεν είναι πιο αξιοσημείωτο από τη σταθερή ισορροπία της οργανικής φύσης, η οποία κρατά κάθε είδος μέσα στα όρια ενός κανονικού μέσου αριθμού». Για τον Forbes, η ισορροπία αυτή διατηρείται χάρη στις σχέσεις θήρευσης, οι οποίες λειτουργούν ως 'έλεγχοι' πάνω στους διάφορους πληθυσμούς, εξασφαλίζοντας τη σταθερότητά τους. Έτσι, μέσα από αυτές τις φαινομενικά εχθρικές σχέσεις, η ζωή συνεχίζεται αδιατάρακτη και κάθε «κοινότητα καθίσταται τόσο ευημερούσα, όσο αν το καθεστώς της ήταν μία βαθιά και αιώνια ειρήνη». Υπάρχει λοιπόν, καταλήγει ο Forbes σε μία διακήρυξη που επαναφέρει τις αντίστοιχες απόψεις του Λιναίου, «μία στενή κοινότητα συμφερόντων», ακόμα και «ανάμεσα σε δύο φαινομενικά θανάσιμους εχθρούς».

Στην τελευταία παράγραφο του βασικού αυτού άρθρου, ο Forbes παρουσιάζει μάλιστα τις άμεσες πολιτικές συνέπειες αυτών των θέσεων που προέκυψαν, όπως υποστηρίζει, από τη μελέτη των βιολογικών κοινοτήτων. Επιστρέφει με άλλα λόγια τις ιδεολογικές μεταφορές που στήριξαν αυτή την οπτική από τη φύση πίσω στην κοινωνία, ως 'φυσικούς νόμους' που καλούνται τώρα να τη βοηθήσουν στην καλύτερη οργάνωσή της. Αν λοιπόν - υποστηρίζει - σε μία λίμνη, όπου οι ανταγωνισμοί είναι «οξύτεροι από τις χειρότερες περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας», «αναδύθηκε μία τάξη που είναι η καλύτερη που μπορούμε να συλλάβουμε χωρίς μία ολική αλλαγή στις ίδιες τις συνθήκες», αν εκεί «έχει αποκτηθεί και διατηρείται σταθερά μία ισορροπία που στην πραγματικότητα εξασφαλίζει για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη το μεγαλύτερο καλό που οι συγκυρίες επιτρέπουν», το ίδιο είναι εφικτό και στην κοινωνία. «Αν το σύστημα της ζωής είναι τέτοιο που φτάνει σε μία αρμονική ισορροπία αντιτιθέμενων συμφερόντων», διερωτάται ρητορικά, δεν μπορούμε να ελπίζουμε το ίδιο και για τις ανθρώπινες υποθέσεις; Η θεωρητική συνέπεια του Forbes μας προσφέρει έτσι την πρώτη, σαφή διατύπωση στο χώρο της Οικολογίας, της βασικής φιλελεύθερης υπόθεσης: ο ατομικός ανταγωνισμός οδηγεί αναπόφευκτα σε συνολική ευημερία και σταθερότητα, στον 'καλύτερο από όλους τους εφικτούς κόσμους' - αρκεί βέβαια να αποφύγουμε μία «ολική αλλαγή στις ίδιες τις συνθήκες».

---

¹¹ Ενδεικτικά πάλι, βλ. Mayr (1961), Lewontin (1969), Margalef (1969), Holling & Clark (1975), McIntosh (1985), Holling (1996).

Αντίστοιχα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τη μελέτη τόσο των προϋποθέσεων, όσο και των συμπερασμάτων, πολλών άλλων σχολών της πρώιμης οικολογίας, όπως ο κλασικός κλεμενσιανός οργανικισμός (βλ. Kwa 2002, Marshall 2002, Foster & Clark 2008, Lefkaditou 2012), η δυναμική Πληθυσμιακή Οικολογία - στηριγμένη κυρίως στο μαλθουσιανό νόμο του πληθυσμού (Kingsland 1985, Korfiatis 2012), ή η σκέψη της σχολής του Chicago γύρω από τη συνεργασία, την ομοιοστασία και την ιεραρχία των βιολογικών κοινοτήτων (Mitman 1992). Την ίδια εποχή επίσης, παρόμοιες αντιλήψεις για τη φυσική αρμονία θα κυριαρχήσουν και στο έργο διανοητών που δραστηριοποιούνται στα όρια ανάμεσα στην επιστημονική οικολογία και την πολιτική, όπως οι Αμερικάνοι νεορομαντικοί Emerson, Thoreau και John Muir (Μποτετζάγιας 2010), ή ο Ρώσος ευγενής και ηγέτης του αναρχικού κινήματος Piotr Kropotkin (Deléage 1992).¹²

Συνολικά, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως το 2^ο ΠΠ, η *Οικολογία της αρμονίας* έχει λειτουργήσει ως επιστημονική βάση νομιμοποίησης διαφορετικών ιδεολογικών παραλλαγών, από το ναζισμό και τον εθνικισμό ως τον φιλελευθερισμό και τον αναρχισμό, οι οποίες τείνουν να ενοποιούνται γύρω από την κομβική θέση της *ισορροπίας*: ισορροπία μεταξύ του ατόμου-υποκειμένου και της κοινότητας, ισορροπία μεταξύ του 'Ανθρώπου' και της 'Φύσης', ή ισορροπία μεταξύ των ανταγωνιζόμενων υποκειμένων. Ωστόσο, υποστηρίζουμε, η απαίτηση για αρμονία και σταθερότητα, η επίκληση του κοινού συμφέροντος όλων των μελών μίας κοινωνίας πάνω από τις όποιες αντιθέσεις και το αναπόφευκτο τέλος της ιστορίας μέσα σε μία κατάσταση αυτορρυθμιζόμενης ισορροπίας, αντανακλούν, σε τελευταία ανάλυση, κοινωνικά αιτήματα μάλλον προσανατολισμένα στην υπεράσπιση της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης¹³.

Η οικολογία της κρίσης

Η ιδεολογία της φυσικής αρμονίας θα συνεχίσει να κυριαρχεί ακόμα και μετά την υποχώρηση της πρώιμης, οργανισμικής οικολογίας. Η συνέχεια θα δοθεί κυρίως μέσα από τις συστημικές και κυβερνητικές θεωρίες, οι οποίες από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 δίνουν το τόνο σε μία σειρά επιστημών, συμπεριλαμβανομένης της οικολογίας. Πρωτεργάτης μάλιστα σε αυτό το ρεύμα θα είναι ένας οργανισμικός βιολόγος, ο Ludwig Von Bertalanffy, ο οποίος από τη δεκαετία του 1920 θεμελιώνει την πρώτη Γενική Θεωρία Συστημάτων. Βασικές αρχές της ήταν η *περιπλοκότητα*, η *αυτοοργάνωση* και η *αυτορρύθμιση* όλων των συστημάτων, φυσικών, βιολογικών ή κοινωνικών (Von Bertalanffy 1972, βλ. και Marshall 2002). Σε αυτό το πλαίσιο, ο George Evelyn Hutchinson (1948), Αμερικάνος οικολόγος με τεράστια επιρροή, αναδιατύπωσε την παλιά ιδέα ότι οι σχέσεις μεταξύ των ειδών λειτουργούν ως *κυβερνητικοί μηχανισμοί αρνητικής ανάδρασης*, εξασφαλίζοντας την αυτορρύθμιση των οικολογικών σχηματισμών.

Η έρευνα για αυτούς του κυβερνητικούς μηχανισμούς, αναπτύχθηκε περαιτέρω από τους πρώτους συστημικούς οικολόγους (βλ. Taylor 2005, Schizas 2012). Ο Eugene Odum (1953)

---

¹² Ως εντομολόγος, ο Kropotkin προσπάθησε να εκμαιεύσει από τις βιολογικές του μελέτες επιχειρήματα για να στηρίξει τις αναρχικές του ιδέες. Μελετώντας έτσι τις κοινωνίες των εντόμων δεν είδε την πάλη για την ύπαρξη και την εξέλιξη, αλλά τη συνεργασία, την αμοιβαία βοήθεια και την αρμονία: «Μην ανταγωνίζεστε! – ο ανταγωνισμός είναι πάντα επιβλαβής για τα είδη, και έχετε πολλούς τρόπους να τον αποφύγετε! (...) Αυτή είναι η τάση της φύσης (...) αυτό είναι το σύνθημα που μας στέλνει ο θάμνος, το δάσος, το ποτάμι, ο ωκεανός. (...) Επομένως συνενωθείτε – αλληλοβοηθηθείτε! Αυτός είναι ο πιο σίγουρος τρόπος για να προσφέρετε στον καθένα χωριστά και σε όλους μαζί τη μεγαλύτερη ασφάλεια, την καλύτερη εγγύηση για την ύπαρξη και την πρόοδο, τη σωματική, τη διανοητική και την ηθική» (από Σταυρακάκης 1998, σ.83).

¹³ Αξίζει να σημειώσουμε εδώ ότι οι οικολόγοι που επιτέθηκαν με μεγαλύτερη δριμύτητα σε αυτή την ιδεολογία, όπως ο Arthur Tansley (Tansley 1935, βλ. και Foster & Clark 2008) ή ο Alex Novikoff (1945), είχαν μία ιδιαίτερη σχέση με το μαρξισμό. Φαίνεται λοιπόν πως η υποκειμενική, ιδεολογική τους τοποθέτηση τους βοήθησε να εντοπίσουν και να αναδείξουν τις ιδεολογικές παραδοχές της επιστήμης τους, βοηθώντας έτσι στην εξέλιξή της. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει τον πολυδιάστατο ρόλο που μπορεί να έχει η ιδεολογία εντός της επιστήμης.

υποστήριξε ότι η σταθερότητα των οικοσυστημάτων εξαρτάται από τον αριθμό των μονοπατιών που μπορεί να επιλέξει η ενέργεια, καθώς διατρέχει το τροφικό δίκτυο. Ο επίσης καθοριστικής επιρροής κοινοτικός οικολόγος και μαθηματικός Robert E. MacArthur (1955) από την πλευρά του, αντιστοίχισε τα μονοπάτια ενέργειας με τον αριθμό των ειδών, προσφέροντας έτσι για πρώτη φορά μία τυπική, μαθηματική διατύπωση στην παλιά «διδασκαλία» των οικολόγων, όπως την αποκαλεί κι ο ίδιος, σύμφωνα με την οποία η *ποικιλότητα των ειδών εξασφαλίζει τη σταθερότητα μίας κοινότητας*. Η υπόθεση αυτή θα συνδυαστεί με τις ανανεωμένες θεωρίες της *οικοθέσης* και του *ανταγωνιστικού αποκλεισμού* (ενδεικτικά Hutchinson 1958) διαμορφώνοντας ένα νέο, μαθηματικό πρόγραμμα που θα επαναπροσδιορίσει ριζικά όλη την επιστήμη της οικολογίας (Kingsland 1985). Η κεντρική, ενοποιητική έννοια σε αυτή τη νέα σύνθεση θα παραμείνει ο *ανταγωνισμός*: όπως όμως και στην προδαρβινική Φυσική Ιστορία, ο ανταγωνισμός αυτός, αντί να προκαλεί ανατροπές και εξέλιξη, τείνει μάλλον να διατηρεί την ισορροπία ανάμεσα στους πληθυσμούς, οδηγώντας το σύστημα σε μία σταθερή, αρμονική κατανομή (Boucher 1998).

Σταδιακά λοιπόν, η αναπαράσταση της *φύσης* - *οργανισμός* απορροφάται κι αντικαθίσταται από την αναπαράσταση της *φύσης* - *μηχανή* (Kwa 1989), σε μία μετάβαση που θυμίζει αρκετά το συμβιβασμό ανάμεσα στα αρκαδικά πρότυπα και τον χομπσιανό ατομικισμό. Και εδώ λοιπόν, η ισορροπία, η τάξη, η ιεραρχία και η αρμονία αναδύονται τελικά μέσα από την περιπλοκότητα ή το φαινομενικό χάος των ανταγωνιστικών σχέσεων στη φύση. Η μετάβαση αυτή συνέπεσε -και αλληλοτροφοφήθηκε- με τη στροφή των οικολόγων προς τα καθήκοντα που έθετε η αντιμετώπιση της οικολογικής κρίσης. Ήδη, από τις απαρχές της οικολογίας ως τη δεκαετία του 1950, οι σημαντικότεροι οργανισμικοί και συστημικοί οικολόγοι είχαν αναδείξει τα προβλήματα που δημιουργούσαν οι διάφορες ανθρώπινες παραγωγικές δραστηριότητες στο περιβάλλον -όπως οι επιπτώσεις της βιομηχανοποιημένης γεωργίας, οι αποψιλώσεις, η ρύπανση και η ατομική ακτινοβολία- θέτοντας τις βάσεις για μία «ανθρώπινη οικολογία» (Sears 1954). Σε γενικές γραμμές, οι επιστήμονες αυτοί πίστεψαν ότι κάτω από τη δική τους καθοδήγηση, οι πολιτικοί μπορούν να διαχειριστούν τα σύνθετα κοινωνικά και οικολογικά συστήματα με έναν τρόπο αντικειμενικό, δηλαδή ανεξάρτητο από τα αντικρουόμενα κοινωνικά συμφέροντα, εξασφαλίζοντας έτσι την κοινωνική σταθερότητα και την κοινή ευημερία.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, η οικολογία μετατρέπεται πια όλο και περισσότερο σε μία διαχειριστική πρακτική, αυστηρά ποσοτική και προβλεπτική, που θέτει ως στόχο της την εκτίμηση της αντοχής των οικοσυστημάτων απέναντι στις ανθρωπογενείς διαταραχές, ή με άλλα λόγια τον καθορισμό των φυσικών ορίων που θέτουν τα οικοσυστήματα στην εκμετάλλευσή τους από τον άνθρωπο.¹⁴ Το ρεύμα αυτό, υποστηρίζουμε, απομάκρυνε ακόμα περισσότερο την οικολογία από το δαρβινικό πλαίσιο, και την υπόταξε σε κριτήρια αλλότρια, που συνδέονται μάλλον με τη νευτώνεια φυσική (ποσοτικοποίηση) ή την αστική πολιτική οικονομία (ορθή διαχείριση), παρά με την εξελικτική βιολογία. Η άλωση της σχετικής αυτονομίας της οικολογίας και της βιολογίας, άνοιξε ακόμα περισσότερο το δρόμο στις ιδεολογικές μεταφορές και επιρροές. Οι μαλθουσιανές αντιλήψεις του ατομικού ανταγωνισμού γύρω από τους περιορισμένους πόρους, της φέρουσας ικανότητας και των φυσικών ορίων συνέχισαν έτσι να πηγαινοέρχονται ενισχυμένες ανάμεσα στην επιστήμη της οικολογίας και το νέο ιδεολογικό/πολιτικό πεδίο της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Για τους οικολόγους της εποχής, το βασικό οικολογικό πρόβλημα είναι ο ανθρώπινος *υπερπληθυσμός*, ο οποίος οδηγεί σε εξάντληση τους φυσικούς πόρους. «Είμαστε μία έκρηξη», θα πει ο Sears το 1954, ή μία «αποικία αμοιβάδων», σύμφωνα με τον Holling (1969). Σε αυτό το πλαίσιο, η κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως ένας φυσικός, μαλθουσιανός

---

¹⁴ Κομβικό ρόλο σε αυτό το πλαίσιο παίζει η έννοια της *ποικιλότητας των ειδών*. Μέσα από μία σειρά αναγωγών, η ποικιλότητα καταφέρνει να μετρά, να αποτυπώνει δηλαδή με έναν απλό, μονοσήμαντο αριθμό την ωριμότητα και την περιπλοκότητα μίας κοινότητας. Επιτρέπει έτσι τη σύγκριση ανάμεσα στις κοινότητες και δίνει υλική υπόσταση, και μάλιστα μετρήσιμη, στη ζητούμενη, εγγενή φυσική αξία των οικοσυστημάτων (αναλυτικά, Νικήσιανης 2012).

πληθυσμός, χωρίς ιστορία και σχέσεις, ως μία «δεύτερη φύση» με άλλα λόγια, εξίσου αντικειμενική και αιώνια με την πρώτη.

Ανακεφαλαιώνοντας, υποστηρίζουμε ότι από το 1960 η οικολογία υιοθετεί βαθμιαία ένα λειτουργιστικό και αντιεξελικτικό πλαίσιο, βασισμένο σε πρακτικές ποσοτικοποίησης, διαρθρωμένο γύρω από μία σειρά κομβικών εννοιών όπως η *ποικιλότητα*, η *σταθερότητα* και η *παραγωγικότητα* και με κεντρική πάντα προϋπόθεση την ισορροπία μέσα από τον ανταγωνισμό. Αυτό που προσπαθήσαμε να δείξουμε ως εδώ ήταν ότι το πλαίσιο αυτό πήγασε ‘αυθόρμητα’ μέσα από όλη την ιστορία της οικολογίας, μέσα από τις άρρητες ιδεολογικές παραδοχές της και την ίδια την πρακτική της. Πρόκειται, με μία φράση, για την ‘αυθόρμητη ιδεολογία’ της οικολογίας (Althusser 1990), η οποία είναι σχετικά ανεξάρτητη από τις προθέσεις ή τις πολιτικές προτιμήσεις των ίδιων των οικολόγων που την αναπαράγουν.

Σε τελευταία ανάλυση ωστόσο, η ‘αυθόρμητη’ αυτή ιδεολογία αντανakλά βασικές θέσεις και προϋποθέσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας. Πρώτα από όλα, τα οικολογικά -και άρα και κοινωνικά- ζητήματα, δηλαδή οι επιπτώσεις, οι μέθοδοι, οι σκοποί και οι σχέσεις του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής, γίνονται αντιληπτά μόνο από τη ποσοτική τους πλευρά: το θέμα δεν είναι *τί* παράγεται, *πώς*, με ποιες σχέσεις, μέσα από ποιες διαδικασίες, για ποιο σκοπό, κάτω από ποιον έλεγχο, αλλά μόνο το *πόσο* παράγεται, και για την ακρίβεια το *πόσο* καταναλώνεται (Biggins 1976). Οι ευθύνες εύκολα μεταφέρονται έτσι από τη συγκεκριμένη κοινωνική τάξη που ελέγχει την παραγωγή, σε μία αφηρημένη τάξη ‘καταναλωτών’, ή ακόμα περισσότερο σε μία ιδεολογία ‘καταναλωτισμού’. Αφετέρου, τα όρια και οι αντιφάσεις των κοινωνικών σχέσεων, τα όρια δηλαδή του κεφαλαίου ως μία συγκεκριμένη, ιστορική σχέση παραγωγής, μεταφέρονται και προβάλλονται πάνω στη φύση, για να μετατραπούν έτσι σε αντικειμενικές αντιθέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές ιδιότητες των φυσικών οικοσυστημάτων, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με την υποτιθέμενη αντίθεση μεταξύ της παραγωγικότητας και της ποικιλότητας.

Λίγα χρόνια αργότερα, όλη αυτή η λογική θα αποκρυσταλλωθεί στο ιδεολόγημα της αειφόρου ανάπτυξης. Εδώ, η φύση αναπαριστάνεται πλήρως ως κεφάλαιο, το οποίο παράγει αυτόματα ένα φυσικό τόκο. Κατά τα γνωστά, υποτίθεται ότι αν ο ‘άνθρωπος’ δρέπει αυτό μόνο το υπερπροϊόν, η φύση θα διατηρεί την αναγεννητική της ικανότητα και η κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη θα μπορεί να συνεχίζεται αέναα, χωρίς αντιφάσεις, περιορισμένη βέβαια από τα αντικειμενικά -αν και σχετικά ελαστικά- φυσικά όρια. Τελικά, μέσα από αυτά τα ιδεολογήματα, οι κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις φυσικοποιούνται, μυστικοποιούνται και νομιμοποιούνται, ενώ οι κυρίαρχες τάξεις απαλλάσσονται από τις ευθύνες τους για την κοινωνική, οικολογική κρίση.

Πολλές φορές μάλιστα, όταν οι ίδιοι οι οικολόγοι προσπαθούν να αντλήσουν άμεσα πολιτικά συμπεράσματα από αυτό που αντιλαμβάνονται ως επιστήμη τους, ο απολογητισμός της αυθόρμητης ιδεολογίας τους έρχεται στην επιφάνεια. Ο Garret Hardin για παράδειγμα, βασικός εισηγητής των οικολογικών θεωριών της οικοθέσης και του ανταγωνιστικού αποκλεισμού (Hardin 1960), σε ένα διάσημο άρθρο του 1968 με τίτλο *Η τραγωδία των δημόσιων αγαθών*, καταλήγει ότι ένας εύλογος τρόπος για την προστασία των φυσικών πόρων από την αλόγιστη σπατάλη είναι η ιδιωτικοποίηση, η κεφαλαιοποίηση και η κυκλοφορία τους στην αγορά, ώστε το κόστος από τη χρήση τους να περνά στην τιμή των προϊόντων (Hardin 1968). Οι πρωτοποριακές ιδέες του θα αναπτυχθούν αργότερα από τη σχολή των ‘Πράσινων Οικονομικών’, για να πάρουν τελικά σάρκα και οστά με τη συνθήκη του Κιότο. Τον επόμενο χρόνο, στην κεντρική ομιλία του σε ένα από τα καθοριστικά οικολογικά συνέδρια της δεκαετίας, ο Hardin γίνεται ακόμα πιο σαφής: «δεν μπορούμε να νικήσουμε την πείνα με περισσότερο φαγητό», θα υποστηρίξει, σε μία κατά λέξη ηχώ των μαλθουσιανών επιχειρημάτων (Hardin 1969).

Η πράσινη ιδεολογία στο πεδίο της ιδεολογικής πάλης

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, μέσα στο ευρύτερο επιστημονικό/ιδεολογικό πεδίο της οικολογίας, αρχίζει να συγκροτείται ένας όλο και πιο διακριτός ιδεολογικός και πολιτικός χώρος. Η νέα αυτή «πράσινη ιδεολογία» (Stavrakakis 1997, 2000) θα υιοθετήσει πολλές από τις θέσεις που αναφέρθηκαν ως εδώ, αξιοποιώντας μάλιστα την επιστημονική καταγωγή τους ως ένα όπλο στην ιδεολογική πάλη. Θα υποστηρίξει έτσι ότι οι φυσικές αξίες όπως η σταθερότητα και η ποικιλότητα, οι φυσικοί νόμοι και τα φυσικά όρια υπαγορεύουν στην ανθρωπότητα ένα τρόπο ζωής και ένα μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης, το οποίο και πρέπει να σεβαστούμε, αν θέλουμε να αποφύγουμε μία ολική καταστροφή. Θα αναπαράγει επίσης τη ρομαντική επίκληση σε μία χαμένη αρμονία με τη φύση, η οποία ωστόσο δεν φαίνεται να υπήρξε στην πραγματικότητα πουθενά αλλού πέρα από το πράσινο φαντασιακό (Μποτετζάγιας 2010). Θα αποδώσει ακόμα σε μεγάλο βαθμό τη σύγχρονη οικολογική κρίση σε μία αφηρημένη τάση για κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στη φύση, η οποία θεμελιώνεται στο Διαφωτισμό και διαπερνά όλες τις δυτικές ιδεολογίες, από το φιλελευθερισμό ως -κατ' εξοχήν- τον κομμουνισμό.

Ταυτόχρονα βέβαια, το ρεύμα αυτό θα υιοθετήσει και μία σειρά από ριζοσπαστικά ιδεολογικά στοιχεία, όπως η φυλετική ισότητα, η κοινωνική αλληλεγγύη, ο αφοπλισμός κι η αποκέντρωση, θα πρωταγωνιστήσει στα ανταγωνιστικά κοινωνικά κινήματα της εποχής και θα συνδεθεί πολιτικά με τον ευρύτερο χώρο της Νέας Αριστεράς (Stavrakakis 1997, 2000). Ποια από αυτά τα αντιφατικά στοιχεία, ή αντίστοιχα ποιες τάσεις ηγεμόνευσαν αυτή ή τη την άλλη στιγμή μέσα στον ευρύτερο χώρο της πολιτικής οικολογίας, είναι ένα ιστορικό ζήτημα που απαιτεί μία συγκεκριμένη ανάλυση κάθε συγκεκριμένης κατάστασης.

Αξίζει, ωστόσο, να διερωτηθούμε το εξής: τι ρόλο έχει παίξει στην ευρύτερη ιδεολογική πάλη η επαναφορά, εκ μέρους της οικολογίας, εννοιών όπως τα «φυσικά όρια», ο «υπερπληθυσμός» ή η «φέρουσα ικανότητα». Αναφερόμαστε ιδιαίτερα στο κρίσιμο μεταίχμιο μεταξύ του 1968 και του 1974, ανάμεσα δηλαδή στην κορύφωση του τελευταίου μεγάλου επαναστατικού κύματος και τη μεγαλύτερη μεταπολεμική οικονομική και οικολογική κρίση υπερσυσσώρευσης. Χοντρικά, η εργατική τάξη είχε φτάσει στο ιστορικό απόγειο των κατακτήσεών της και η αστική τάξη, μπροστά στο φάσμα της μείωσης των κερδών, απαιτεί για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο τη μείωση του μισθού και της εργατικής κατανάλωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι η μαλθουσιανή οικολογία λειτούργησε μάλλον ανταγωνιστικά απέναντι όχι μόνο στο δυτικό εργατικό κίνημα, αλλά και στις διεκδικήσεις του 3^{ου} Κόσμου - ο οποίος ιστορικά χρεώνεται πάντα το πρόβλημα του υπερπληθυσμού. Ο ανταγωνισμός αυτός εντάθηκε μάλιστα εξαιτίας του αποκαλυπτικού ή μεσσιανικού χαρακτήρα της πράσινης ιδεολογίας, η οποία επισείοντας το φάσμα μίας ολοκληρωτικής καταστροφής επέμεινε στον επείγοντα και πανανθρώπινο χαρακτήρα των προταγμάτων της, απαξιώνοντας και συνθλίβοντας τις υπόλοιπες, 'μερικές' ιδεολογίες.

Μέχρι σήμερα ωστόσο, για τον ανταγωνισμό μεταξύ μαρξισμού και πολιτικής οικολογίας συχνότερα κατηγορείται, ή και αυτοοικτιρίζεται με ένα ενοχικό πάθος, η πλευρά του μαρξισμού· λαμβάνοντας όμως υπόψη τα παραπάνω δεδομένα, τις αιτίες αυτού του ανταγωνισμού δεν πρέπει να τις αναζητούμε μονοσήμαντα στον -υποτιθέμενο- 'προμηθεανισμό' του μαρξισμού,¹⁵ στον -πραγματικό- οικονομισμό του κυρίαρχου

---

¹⁵ Μιας κι αυτό το κείμενο δεν προσφέρει το χώρο για μια αποτίμηση αυτής της συζήτησης, θα υποστηρίξουμε μόνο ότι οι συνήθειες κριτικές περί 'προμηθεανισμού' που αποδίδονται στο μαρξισμό και τον ίδιο το Μαρξ, λαθροχειρούν, είτε από άγνοια είτε από σκοπιμότητα, εις βάρος του μαρξικού έργου (βλ. και Foster 2000). Ο μαρξισμός, αν μη τι άλλο, επέμεινε ότι η φτώχεια δεν είναι συνέπεια της σπάνης των αγαθών αλλά της εκμετάλλευσης, μετατοπίζοντας τη συζήτηση από την ποσότητα στις σχέσεις. Σε αντίθεση επίσης με τη μέχρι τότε παράδοση της αστικής Πολιτικής Οικονομίας, ο Μαρξ (1976) επέμεινε στην καταγωγή του υλικού πλούτου από την φύση. Τέλος, ήταν ο πρώτος που ανέδειξε την εργασιακή διαδικασία καθ' εαυτή, τη σημασία δηλαδή του συγκεκριμένου, υλικού χαρακτήρα της και των επιπτώσεων που μπορεί να έχει αυτός πάνω στη διαδικασία αξιοποίησης (Νικησιανής 2004). Αυτή η ανάδειξη ωστόσο δεν έφτανε ως την αντίστροφη παραγνώριση των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής και εκμετάλλευσης, υπό τον καθορισμό των οποίων

σοβιετικού μοντέλου και στην -ακόμα πιο πραγματική- περιβαλλοντική υποβάθμιση που προκάλεσαν οι αναπτυξιακές πολιτικές του υπαρκτού σοσιαλισμού. Θα πρέπει αντίστροφα να αποτιμήσουμε κριτικά και τον οικονομισμό της κυρίαρχης οικολογικής σκέψης, η οποία συνεχίζει να παραγνωρίζει το ζήτημα των κοινωνικών σχέσεων και να εστιάζει στην ποσότητα. Θα πρέπει ακόμα να σταθούμε τουλάχιστον επιφυλακτικά απέναντι στην ιδεολογικά επικίνδυνη πίστη της στην αρμονία και τη σταθερότητα της φύσης και, πάνω από όλα, να αμφισβητήσουμε την προσήλωσή της στα μαλθουσιανά πρότυπα. Και τέλος, θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι παρά τις σχετικές αξιώσεις της πράσινης ιδεολογίας, οι ιδέες αυτές δεν τεκμηριώνονται αυτόματα από την επιστήμη της οικολογίας και οφείλουν να αποδείξουν τη σημασία τους και το ρόλο τους στο πεδίο της ιδεολογικής πάλης.

Για να το πούμε ανοιχτά, αν με τη λέξη 'οικολογία' εννοούμε όλο αυτό το πλέγμα αξιών και εννοιών που αναφέρθηκε παραπάνω, δηλαδή τα *φυσικά όρια*, την *ποικιλότητα*, τη *σταθερότητα*, την *ισορροπία* της φύσης, όλη αυτή την ιδεολογία της αρμονίας (και συνήθως αυτό εννοούμε), ο μαρξισμός όχι μόνο δεν οφείλει να συμβιβαστεί, να συναντηθεί ή να συντεθεί μαζί της, όπως πολλές φορές απολογητικά ζητάμε, αλλά θα πρέπει μάλλον να συγκρουστεί. Με τον τρόπο αυτό δεν θα βοηθήσει μόνο τον εαυτό του, αντιστεκόμενος στην εισβολή της κυρίαρχης ιδεολογίας. Θα βοηθήσει ακόμα περισσότερο τα ίδια τα οικολογικά κινήματα, υποδεικνύοντας τη δυνατότητα να απομακρυνθούν από τα κυρίαρχα ιδεολογήματα και να αναδείξουν το δικό τους, αυτόνομο λόγο. Ελάσσων, αλλά θα βοηθήσει ακόμα και την επιστήμη της οικολογίας, στην πάλη της ενάντια στις άρρητες ιδεολογικές παραδοχές που φέρει εντός της και οι οποίες την εμποδίζουν να αναπτυχθεί προς ένα πιο εξελικτικό δρόμο.

Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι ο ρόλος της ιδεολογίας της αρμονίας, όπως άλλωστε και κάθε ιδεολογίας, δεν μπορεί να είναι μονοσήμαντα απολογητικός. Σε συγκεκριμένες συγκυρίες, η ιδεολογία αυτή έχει λειτουργήσει ανταγωνιστικά απέναντι στις κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις, αποκαλύπτοντας τις αντιφάσεις, τα όρια και τις επιπτώσεις του κεφαλαιοκρατικού μοντέλου ανάπτυξης και της ατομικής ιδιοκτησίας· τις περισσότερες φορές μάλιστα αυτή ήταν κι η αρχική πρόθεση των βασικότερων εκ των πρωτεργατών της, από τα χρόνια ήδη της Rachel Carson (1962). Τα οικολογικά κινήματα μπορεί έτσι να επικαλούνται τις ίδιες κομβικές έννοιες της αρμονίας που αποδέχεται η κυρίαρχη τάξη, αλλά μπορεί να την εγκαλούν ταυτόχρονα ότι αυτή δεν τις υπερασπίζεται αρκετά, ανοίγοντας έτσι ρήγματα στην κοινωνική συναίνεση. Πρόκειται για μία πολύ συνηθισμένη πρακτική στο πλαίσιο της ιδεολογικής πάλης (Νικήσιανης και Στάμου 2013). Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι μέσα σε ένα σύνθετο κι αντιφατικό πεδίο όπως αυτό της ιδεολογικής πάλης, ο αντίλογος απέναντι στην επίκληση της φυσικής αρμονίας μπορεί να έρχεται από ακόμα πιο αντιδραστικές φωνές, οι οποίες στην πράξη υπερασπίζονται την απόλυτη ασυδοσία του κεφαλαίου απέναντι στη φύση και την εργασία.

Η ιδεολογία της αρμονίας μπορεί ακόμα να μας προσφέρει κάποια σημεία, τα οποία μας βοηθούν να αντιμετωπίσουμε άλλες, εξίσου επικίνδυνες ιδεολογίες. Για παράδειγμα, η οικολογική κριτική του καταναλωτισμού και της ανάπτυξης, ακόμα και αν συσκοτίζει τις κοινωνικές σχέσεις, αποτελεί ένα χρήσιμο σημείο αναφοράς στη μάχη ενάντια στον οικονομισμό, όσο αφορά τόσο τη διαμόρφωση των αιτημάτων του συνδικαλιστικού κινήματος σήμερα, όσο και στο μελλοντικό σχεδιασμό μίας σοσιαλιστικής παραγωγής. Χρειάζεται λοιπόν κατά περίπτωση να μπεινοβγαίνουμε στην ιδεολογία της φυσικής αρμονίας και να αναφερόμαστε σε αυτήν με κριτικό τρόπο. Όχι ως ένα κυνικό ψέμα, αλλά γιατί η ιδεολογία αυτή παραμένει πάντα ζωντανή εντός μας, ως ένας ψυχικός δεσμός με αυτό που αντιλαμβανόμαστε πάντα «μέσα μας» ως φύση. Αρκεί βέβαια να γνωρίζουμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις *κάνουμε ιδεολογία*, ότι κινούμαστε δηλαδή σε μία γκρίζα ζώνη όπου κινδυνεύουμε πάντα να υποταχθούμε στην κυρίαρχη ιδεολογία και ότι φυσικά δεν

δικαιούμαστε να επικαλούμαστε τότε την όποια επιστημονική αυθεντία ή οικολογική αντικειμενικότητα.

Δεν πιστεύουμε όμως ότι αυτός είναι ο μοναδικός δρόμος για να εμπλακεί ο μαρξισμός στη συζήτηση για την οικολογία. Αναφέραμε παραπάνω ότι η δική του σκέψη μπορεί να αποδειχθεί εξαιρετικά χρήσιμη στην κατανόηση των αιτιών της σύγχρονης οικολογικής κρίσης (αναλυτικά Νικήσιανης 2004)· σε αυτή την κατεύθυνση έχουν ήδη δουλέψει με μεγάλη επιτυχία σημαντικοί μαρξιστές διανοητές, όπως ο David Harvey. Περιοριζόμενοι εδώ όμως στο χώρο της ιδεολογίας, θα κλείσουμε απευθύνοντας ένα νέο ερώτημα· αντί να δανειζόμαστε στοιχεία από την παραδοσιακή πράσινη ιδεολογία της αρμονίας, δεν θα ήταν πιο παραγωγικό να σκεφτούμε πάνω σε μία διαφορετική, κομμουνιστική ηθική για τη φύση και το περιβάλλον; Εδώ και αιώνες, οι κομμουνιστές κι οι κομμουνίστριες σε όλο τον κόσμο έχουν υπερασπιστεί με την ίδια τη ζωή τους αξίες και ιδέες που έχουν πολλά να πουν και για την οικολογική κρίση. Πριν από οτιδήποτε άλλο, κομμουνιστής είναι αυτός που νοιάζεται για ό,τι τον περιβάλλει, αυτός που αγωνιά για κάθε αδικία και κάθε κίνδυνο που απειλεί τον άνθρωπο και τη ζωή. Αυτή που νιώθει ένα με όλο τον κόσμο, πέρα από εθνικούς ή φυλετικούς διαχωρισμούς. Αυτός που μάχεται ενάντια στον ατομικισμό και τον εγκλεισμό μας σε ιδιωτικούς, ανταγωνιστικούς μικρόκοσμους. Αυτή που πολέμα την ατομική ιδιοκτησία και υπερασπίζεται τα κοινά αγαθά. Αυτός που αρνείται να ιδιοποιηθεί και να καταναλώσει για δικό του συμφέρον αυτό που ανήκει σε όλους. Αυτή που θεωρεί ότι η φροντίδα των δημόσιων χώρων είναι πιο σημαντική ακόμα κι από του σπιτιού της και για αυτό συχνά της αφιερώνει περισσότερο χρόνο. Αυτός που αρνείται τον αστικό διαχωρισμό της θεωρητικής και πρακτικής εργασίας και γνωρίζει έτσι ότι η καθαριότητα των κοινόχρηστων χώρων είναι δουλειά όλων μας. Όλες αυτές οι βαθιά κομμουνιστικές αξίες δεν προσφέρουν καλύτερες βάσεις για να μιλήσουμε για την αναγκαία ηθική στάση μας απέναντι στη φύση και το περιβάλλον, χωρίς να τσαλαβουτάμε άχαρα στις κοινοτοπίες της κυρίαρχης ιδεολογίας;

Βιβλιογραφία

- Althusser L., 1990, "Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists". In: Elliot G. (ed.), *Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists & Other Essays*, London: Verso New York, 69-166. \
- Biggins D.R., 1976, "Biology and Ideology", *Science Education*, 60: 567-578.
- Boucher D.H., 1998, "Newtonian ecology and beyond", *Science as Culture*, 7: 493-517.
- Carson, R., 1962, *Silent Spring*, Boston: Houghton Mifflin,.
- Deléage J.P., 1992, *Histoire de l'écologie: une science de l'homme et de la nature*, Paris: La Découverte.
- Emerson A.E., 1954, "Dynamic homeostasis: a unifying principle in organic, social, and ethical evolution", *The Scientific Monthly*, 78: 67-85.
- Forbes S.A., 1887, "The lake as a microcosm", *Bull. Peoria Scient. Ass.*, 77-87.
- Foster J.B., Clark B., 2008, "The Sociology of Ecology: Ecological Organicism Versus Ecosystem Ecology in the Social Construction of Ecological Science, 1926-1935", *Organ.Environ.*, 21: 311-352.
- Foster, J.B., 2000, *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, London: Monthly Review Press
- Haeckel 1903
- Hardin G., 1960, "The competitive exclusion principle", *Science*, 131: 1292-1297.
- Hardin G., 1968, "The tragedy of the commons", *Science*, 162: 1243-1248.
- Hardin G., 1969, "Not peace, but ecology". In: G. M. Woodwell and H. H. Smith. (ed.), *Diversity and Stability in Ecological Systems*, Brookhaven National Laboratory, 151-161.
- Harvey D., 1974, "Population, resources, and the ideology of science", *Economic Geography*, 50: 256-277.
- Harvey D., 1996, *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Malden: Blackwell Publishing
- Holling C.S., 1969, "Stability in ecological and social systems". In: G. M. Woodwell and H. H. Smith. (ed.), *Diversity and Stability in Ecological Systems*, Brookhaven National Laboratory, 128-141.
- Holling C.S., 1996, "Engineering resilience versus ecological resilience", *Foundations of Ecological Resilience*, 51.
- Holling C.S., Clark W.C., 1975, "Notes towards a science of ecological management". In: van Dobben WH, Lowe-McConnell RH. (ed.), *Unifying concepts in ecology: report of the plenary sessions of the First international congress of ecology*, The Hague: Dr. W. Junk B.V., 247-251.
- Hutchinson G.E., 1948, "Circular causal systems in ecology", *Ann.N.Y.Acad.Sci.*, 50: 221-246.
- Hutchinson G.E., 1958, "Concluding Remarks", *Cold Spring Harbor Symp. Quant. Biol.*, 22: 415-427.

Korfiatis J.K., 2012, "Population Ecology and Life-History Strategies: The Shaping of An Alternative Worldview". In: Stamou G. P. (ed.), *Populations, Biocommunities, Ecosystems: A Review of Controversies in Ecological Thinking*, Bentham Science Publishers, 28-45.

Kingsland S.E., 1985, *Modeling nature: episodes in the history of population ecology*, Chicago: University of Chicago Press.

Kwa C., 1989, *Mimicking Nature: The Development of Systems Ecology in the United States, 1950-1975*. University of Amsterdam.

Kwa C., 2002, "Romantic and baroque conceptions of complex wholes in the sciences", *Complexities: social studies of knowledge practices*, 23-52.

Lecourt D., 1992, "Marx in the Sieve of Darwin", *Rethinking Marxism*, 5: 6-28.

Lefkaditou A., 2012, "Is Ecology A Holistic Science, After All?". In: Stamou G. P. (ed.), *Populations, Biocommunities, Ecosystems: A Review of Controversies in Ecological Thinking*, Bentham Science Publishers, 46-66.

Lewontin R.C., 1969, "The meaning of stability". In: G. M. Woodwell and H. H. Smith. (ed.), *Diversity and Stability in Ecological Systems*, Brookhaven National Laboratory, 13-24.

Lewontin R.C., 2000, *Η Βιολογία ως Ιδεολογία: το Δόγμα του DNA*, Αθήνα: Σύναλμα.

MacArthur R.H., 1955, "Fluctuations of animal populations and a measure of community stability", *Ecology*, 36: 533-536.

Margalef R., 1969, "Diversity and stability: a practical proposal and a model of interdependence". In: G. M. Woodwell and H. H. Smith. (ed.), *Diversity and Stability in Ecological Systems*, 25-37.

Marx K., 1996, "Notes on Adolph Wagner". In: Anonymous (ed.), *Marx: later political writings*, Cambridge: Cambridge University Press.

Marshall A., 2002, *The unity of nature: Wholeness and disintegration in ecology and science*, London: Imperial College Press.

Mayr E., 1961, "Cause and effect in biology", *Science*, 134: 1501-1506.

McIntosh R.P., 1985, *The Background of Ecology: Concept and Theory*, Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Mitman, G., 1992, *The State of Nature: Ecology, Community, and American Social Thought, 1900-1950*, Chicago: University of Chicago Press.

Morfino V., 2008, "Η προτεραιότητα της συνάντησης επί της μορφής, μτφ. Φουρτούνης Γ.", *Θέσεις*, 103.

Novikoff A.B., 1945, "The concept of integrative levels and biology", *Science*, 101: 209-215.

Odum E.P., 1953, *Fundamentals of ecology*, Saunders Philadelphia.

Sears P.B., 1954, "Human Ecology: A problem in synthesis", *Science*, 120: 959-963.

Schizas D., 2012, "Systems Ecology Reloaded: A Critical Assessment Focusing on the Relations Between Science and Ideology". In: Stamou G. P. (ed.), *Populations, Biocommunities, Ecosystems: A Review of Controversies in Ecological Thinking*, Bentham Science Publishers, 67-92.

Staudenmaier P., 2003, "Η φασιστική Οικολογία: η "πράσινη πτέρυγα" του ναζιστικού κόμματος και οι ιστορικοί προπάτορές της". In: Καπετανγιάννης Β. and Κούταλης Β. (ed.), *Οικοφασισμός: Μαθήματα από τη Γερμανική Εμπειρία*, , 13-51.

Stavrakakis Y., 1997, "Green ideology: a discursive reading", *Journal of Political Ideologies*, 2: 259-279.

Stavrakakis Y., 2000, "On the emergence of Green ideology: The dislocation factor in Green politics", *Discourse Theory and Political Analysis*.

Tansley A.G., 1935, "The use and abuse of vegetational concepts and terms", *Ecology*, 16: 284-307.

Taylor P.J., 2005, *Unruly complexity: ecology, interpretation, engagement*, Chicago: University of Chicago Press.

Von Bertalanffy L., 1972, "The history and status of general systems theory", *Academy of Management Journal*, 15: 407-426.

Worster D., 1985, *Nature's Economy. A History of Ecological Ideas*, Cambridge: Cambridge University Press

Άκο, Π., 1991, *Ιστορία της Οικολογίας*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Μαρξ Κ., 1996, *Το Κεφάλαιο*, τόμος Α, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Μαρξ Κ., 1989, *Grundrisse (Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας)*, τ.1, Αθήνα: Στοχαστής.

Μαρξ Κ., 1976, *Κριτική του Προγράμματος Γκότα και Ερφούρτης*, Αθήνα: Γκοβόστη.

Μποτετζάγιας, Ι., 2010, *Η ιδέα της φύσης*, Αθήνα: Κριτική.

Νικήσιανης, Ν., 2004, *Η Φύση του Κεφαλαίου: η κοινωνική αναπαραγωγή της φύσης μέσα από τη θεωρία του τρόπου παραγωγής*, Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη.

Νικήσιανης, Ν., 2012, *Η κυρίαρχη ιδεολογία της αρμονίας στην επιστήμη της Οικολογίας: Το παράδειγμα της Βιοποικιλότητας*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη.

Νικήσιανης Ν. και Στάμου Γ.Π., 2013, *Η ιδεολογία ως πεδίο πάλης*, Θέσεις, 122.

Σταυρακάκης, Γ., 1998, *Φύση, κοινωνία και πολιτική*, Αθήνα: Νήσος.